

MARSHALL BREEDING

NEXT-GEN LIBRARY CATALOGS

Lita – Library and Information Technology Association (sestavni del ALA) je pri založbi Neal-Schuman Publisher v New Yorku z letnico 2010 izdala knjigo Marshalla Breedinga z naslovom Next-gen library catalogs. Avtor jo je posvetil soprogi Zori, Slovenki, ki je tudi odlična knjižničarka. Sicer Marshalla Breedinga dobro poznamo s konference COBISS 2009, na kateri je predaval in obenem s soprogo izvedel še zanimivo delavnico za naše razvijalce OPAC-a. O njem vemo še to, da je v Univerzitetni knjižnici Vanderbilt direktor za inovativne tehnologije in raziskave. Napisal je pet knjig ter za ALA pripravil sedem poročil – Library Technology Reports. Urednikuje v The Electronic Library in v Information Standards Quarterly.

Knjiga, ki jo predstavljamo, je prva v seriji The Tech Set, v kateri natisnjeno besedilo spremlja še "wiki", ki podrobneje razčlenjuje posamezne vsebine in jih stalno posodablja, ter "podcast", ki razširja tematiko in omogoča stik z avtorjem. Oboje je dosegljivo na spletnem naslovu techset.wetpaint.com. Knjiga se razširja še na Facebookovo stran (facebook.com/nealschumanpub) in na Twitter (twitter.com/nealschumanpub). Končno bomo dojeli, da so razširjene debate o tem, ali bo zmagala knjiga ali splet, neumnost. Čakajo nas namreč hibridne knjige, ki bodo izkoristile tako stari analogni tisk kot novo digitalno tehnologijo.

IZHODIŠČA

Razvoj nove generacije knjižničnih katalogov predstavlja najpomembnejši vidik tehnološke prenove knjižnic. Večina interakcij med knjižnico in uporabniki se dogaja preko knjižnične spletne strani in njenega online kataloga. Knjiga se ukvarja z novimi raziskovalnimi vmesniki in njihovo vlogo pri zagotavljanju dostopa do vsebin in pri služenju uporabnikom. Avtor že kar uvodoma kritično ugotavlja, da so v zadnjih letih knjižnice zaostale za drugimi spletnimi ponudniki glede ponudbe servisov in dostopa do zbirk.

Avtor najprej opredeli glavne osnovne pojme:

- online katalog, najpogosteje imenovan OPAC, je vmesniška komponenta integriranega knjižničnega

sistema (ILS) in omogoča uporabnikom, da preiskujejo vire, zajete v sistemu;

- integriran knjižnični sistem avtomatizira osnovne operacije knjižnice, vključujoč pridobivanje, opis in dostop do enot njene zbirke, njegov katalogizacijski modul pa zagotavlja orodja za opis virov, njihovo nabavo (naročanje, plačevanje, upravljanje) in izposojno ter obenem predstavlja vmesnik, preko katerega uporabniki preiskujejo vire;
- knjižnični katalog naslednje generacije sicer ni najustreznejši izraz, ker katalog večini še zmeraj ne pomeni vmesnika, za kar v resnici gre in bi moral seči daleč preko okvira standardnih knjižničnih zbirk v digitalni prostor;
- raziskovalni vmesnik (angl. *discovery interface*) pa je izpopolnjeno iskalno orodje, ki najde vire v številnih sistemih, s katerimi se knjižnica povezuje, da bi bolje zadovoljila uporabniške potrebe.

Nova orodja prinašajo v knjižnico kup sprememb: moderne spletne vmesnike, družabne mreže, globlji vpogled v knjižnično zbirko.

Katalog kot najbolj nespremenljivo jedro knjižnice že dolgo ni več, kar je bil, ampak se vse hitreje spreminja ali pa bi se vsaj moral spreminjati, o čemer se nenehno pogovarjamo. Glavno vlogo pri tem ima informacijska tehnologija in novo obdobje knjižničarstva se je začelo z online katalogi. Ti so doživeli že nekaj razvojnih generacij, vključno z online katalogi, ki dopuščajo operacije na daljavo. Splet 2.0 je prinesel še Facebook, MySpace, Flickr, Twitter in LinkedIn, česar knjižnice pač ne morejo spregledati.

Knjižnice so se povečini ustavile pri spletnem katalogu kot modulu integriranega knjižničnega sistema, ki omogoča dostop do knjig, periodike in drugega gradiva. Vstop v katalog kot primarni iskalni vmesnik ponujajo na svoji spletni strani. Ker pa knjižnice vse pogosteje ponujajo vsebine, ki niso del njihove zbirke, je katalog vse manj celovito iskalno orodje. Med njegove pomanjkljivosti spada tudi to, da ne daje zadovoljivih informacij o globljih vsebinah zbirke. Katalogizacija pač zajame le naslove knjig, ne pa naslovov poglavij.

Opisuje časopise, ne opisuje pa posameznega članka, kar delajo drugi ponudniki. V katalogu so lahko tudi slike, vendar ni opisa vsake od njih. Drugod na spletu je mogoče preiskovati polna besedila, preko knjižničnega kataloga pa ne.

Online katalogi starega stila močno visijo na besedilu in se izogibajo prikazom, ki so že postali običajni za večino uporabniških vmesnikov na spletu. Uporabnikom ponujajo enostavno in napredno iskanje, vendar morajo ti pri naprednem iskanju obvladati kup kvalifikatorjev, temelječih na Boolovi logiki, za kar so potrebne posebne inštrukcije. Sodobni splet je to opustil, opira se na vizualizacijo in je na vse možne načine prijazen do uporabnikov.

Knjižnice so dobile na spletu številno in resno konkurenco: iskalni stroji, založbe, knjigarnarji in drugi so komercialne interese povezali z učinkovito ponudbo bibliografskih informacij. Dovolj je omeniti Google in Amazon, da je jasno, o čem govorimo.

Knjižnice se povsem zanašajo na razvijalce programske opreme za avtomatizacijo knjižničnih funkcij, ki pa se kot komercialna podjetja tudi sami vse pogosteje pojavljajo na trgu bibliografskih informacij in so konkurenca knjižnicam. Razen tega je postala splošna praksa, da vmesnike obravnavajo ločeno od jedra informacijskega sistema – ponujajo jih podjetja, ki se sicer ne ukvarjajo s knjižničarstvom. Še posebej zanimive stvari se dogajajo v odprtokodni informatiki, ki nastopa z alternativnimi produkti in je vse močnejša tudi v knjižnični informatiki.

Nove tehnološke rešitve niso imperativ za vse knjižnice: če je zbirka tradicionalna, potem zanjo zadošča tudi tradicionalni online katalog. Katalog je zelo drag vložek in bi o njem morali razmišljati v dimenzijah stroškov in koristi. Katastrofalno je, če imamo dragoceno in uporabnikom zelo potrebno zbirko, vmesnik pa bolj zavira kot pospešuje njeno učinkovito uporabo. Če je knjižnica vključila tudi digitalne vire, mora temu prilagoditi tudi iskalna orodja, sicer meče denar skozi okno. Potrebna je pogumna strategija in na njeni osnovi hitro ukrepanje, ker vsako odlašanje povzroča veliko škodo, tako knjižnici in še bolj njenim uporabnikom.

Prehod na raziskovalne vmesnike nove generacije se ne bo zgodil v enem samem zamahu, pač pa je očitno kombiniranje obstoječih zrelih rešitev z novimi. Serial Solutions, EBSCO, OCLC in Ex Libris pravkar najavljajo vpeljavo takšnih kombinacij. Ni dvoma, da prihaja doba novih knjižničnih vmesnikov.

NAČRTOVANJE

Če uporaba vmesnika frustrira uporabnike, bo še tako bogata knjižnična zbirka ostala mrtva. Dobri vmesniki morajo biti samopojasnevalni in zanje niso potrebni tečaji. Večinoma se uporabljajo zunaj knjižnice in uporabniki nimajo nikogar, ki bi ga vprašali, kako kakšno orodje deluje. Zato si razvijalci prizadevajo za intuitivne vmesnike. Težave se zelo zmanjšajo, če knjižnični vmesnik deluje podobno kot drugi vmesniki na spletu, ki jih večina uporabnikov že pozna. Treba mu je omogočiti, da se osredotoči na vsebino, ki jo obravnava, ne pa na mašinerijo, ki jo pri tem uporablja. Podpredsednica OCLC Calhounova je skupaj s sodelavci pred kratkim objavila študijo Online Catalogs: What Users and Librarians Want, ki kaže na glavne razlike v pričakovanjih glede vmesnikov pri končnih uporabnikih in knjižničarjih: knjižničarji so pod vplivom klasičnih principov svoje ustanove, uporabniki pa se ozirajo po splošnih značilnostih spleta in jih bolj malo zanima knjižnična zgodovina.

Ena od pomembnih značilnosti, ki si jih nova knjižnična informacijska orodja izposojajo od iskalnih strojev, je razvrščanje rezultatov iskanja po relevantnosti. To je seveda veliko večja pomoč uporabnikom od tradicionalnega razvrščanja po abecedi ali časovnem zaporedju. Upoštevanje relevantnosti je prepoznavni znak vmesnikov naslednje generacije. Na videz preprosta sprememba terja strahotno veliko dela v programskem ozadju in v številnih primerih je relevantnost zgolj privid in prej uporabnika zavaja, kot mu pomaga. Slovenci imamo velikega strokovnjaka za to področje, Jureta Brajnika, ki deluje na Univerzi v Vidmu, k nam pa ga bolj malo vabimo.

Knjižnice lahko ponudijo več kot drugi, če uporabljajo fasetno navigacijo, ki lahko uporabnika zelo približa zastavljenemu cilju iskanja in tudi omeji število zadetkov na obvladljivo mero. Večina vmesnikov s fasetno navigacijo omogoča poglobljanje iskanja (s povezavami do podrobnejših podatkov). Bolj malo bi namreč pomagali pri iskanju, če bi takoj zatrpali ekran z nepregledno množico fazet, zato so običajno grupirane: formati, avtorji, vsebine, lokacije, jezik, datum izida.

Vmesniki naslednje generacije so vizualno neprimerno bogatejši od predhodnih. Niso vsi uporabniki enako usmerjeni k vizualizaciji, ampak mlajši kot so, bolj jih to pritegne in knjižnice glede tega za prihodnost domala nimajo izbire. Že danes mlajši uporabniki težko razumejo, zakaj se jim ob zapisu ne pokaže tudi fotografija knjige, ki bi jo zlahka našli na založnikovi spletni strani. Pa ne gre zgolj za naslovnico knjige, pač pa tudi za kazalo, povzetek, predstavitev avtorja, recenzije itd.

Kategorična zavrnitev uporabnika, ki je v iskalnem zahtevku naredil manjšo ali večjo napako, je značilnost starih vmesnikov, novi pa pokažejo več "potrpljenja" in vseeno ponudijo neki izhod pod oznako "Ste morda mislili". To je izjemno pomemben korak v smer večje prijaznosti do uporabnika, ki bo zaradi tega ostal zvest knjižnici. Zato se "autocomplete" vse bolj uveljavlja kot stalnica pri vmesnikih naslednje generacije, zraven pa sodi še avtomatska ponudba sorodnih entitet.

Že dosedanji online katalogi so ponudili pregled zaznamovanega gradiva, obnovo zahtevkov, razpoložljivost gradiva, rezervacije, zahtevke za medknjižnično izposojajo, plačila itd. Personalizacija pa napreduje in novi vmesniki shranjujejo iskalne rezultate za nadaljnje konzultacije, zaznamujejo specifične enote ali ugotavljajo preference glede na usmerjenost uporabnika, ki ga tudi sproti obveščajo o prispelih, zanj relevantnih virih. Sploh je interaktivni odnos z uporabnikom nova kvaliteta knjižničarstva, saj so uporabniki vse pogosteje tvorci vsebin in ne le zgolj njihovi potrošniki. Videi na YouTube, fotografije na Flickru ali Facebooku, blogi, recenzije na Amazonu, Twitter ipd. so primeri aktivne vloge uporabnikov, ki bi jih morale knjižnice beležiti, vmesniki pa spodbujati. Pred desetletjem je Marchionini že izdelal model takšne participacije, ki so ga knjižnice lahkomišlno prezrle. Knjižničarji so prepričani, da bi poseg uporabnikov v vsebino delovanja knjižnic znižal raven kakovosti in ne predstavljajo si, da bi stvar lahko delovala brez njihove cenzure. Primer servisa LibraryThing for Libraries (www.librarything.com/forlibraries) dokazuje, da se motijo.

Iskanje po tradicionalnih katalogih temelji na metapodatkih v zapisih v obliki MARC. Spletni iskalni stroji pa indeksirajo vse besede v besedilu, kar izjemno poveča iskalne možnosti. Nekoč utopična zamisel digitalizacije celih knjižničnih zbirk postaja stvarnost in to odpira nove razsežnosti globokega indeksiranja in s tem preiskovanja.

Preiskovalne strategije je treba integrirati v druge informacijske aplikacije tako v matični organizaciji, kot zunaj nje. Predvsem je potrebna vključitev v upravljanje študijskega sistema, kjer morajo biti nameščeni okvirčki za vnos iskalne zahteve pri sleherni študijski enoti. K temu sodi tudi online administracija, povezana s študijem.

Zadnja leta je postala ideja kataloga naslednje generacije razvojna preokupacija domala vseh ponudnikov integriranih knjižničnih sistemov. Najbolj opazni dosežki so Encore (Inovative Interfaces), Primo (Ex Libris), Enterprise (SirsiDynix), LS2 PAC (The Library Corporation). Tudi OCLC se trudi WorldCat Local kvalificirati kot raziskovalni vmesnik naslednje

generacije. V okrilju odprte kode jim konkurirajo VuFind (Villanova University), Blacklight (University of Virginia), SOPAC (Darien Public Library) itd.¹

IZVEDBA

Eden bistvenih elementov uvajanja raziskovalnega vmesnika je njegova integracija z obstoječim integriranim knjižničnim sistemom. Čeprav je cilj raziskovalnega vmesnika omogočanje dostopa do širokega spektra virov, je upravljanje vsebin znotraj integriranega sistema najbolj kritična točka cele preobrazbe.

Najpogosteje je raziskovanje ločeno od sistema avtomatizacije, ki ga knjižničarji uporabljajo za katalogizacijo, cirkulacijo, nabavo in druge rutinske funkcije. Takšna taktika pomeni, da se integrirani knjižnični sistem uporablja za vzdrževanje podatkovne baze, ki opisuje knjižnično kolekcijo, da pa se raziskovalni vmesnik uporablja za stalne posodobitve podatkov. Je pa to najbolj zapleten del uvajanja raziskovalnega vmesnika.

Modul OPAC znotraj integriranega knjižničnega sistema ima prednost neposrednega dostopa do podatkovnih baz, ki sestavljajo integriran sistem. Nov raziskovalni proizvod pa deluje brez dostopa do internega delovanja knjižničnega sistema. Odvisen je od pobiranja iz integriranega knjižničnega sistema in potrebuje posplošene protokole, konvencije in druge tehnike interakcije v realnem času. Pri tem je potrebnega veliko več procesiranja v ozadju, prinaša pa prednosti glede veljavnosti in točnosti.

Glede modela metapodatkov se raziskovalni vmesnik močno opira na Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH). Žetev postaja glavna metoda in naglo nadomešča metode združenega iskanja v realnem času in iskanja po protokolih. V zgodnejših fazah knjižnične avtomatizacije je prevladoval protokol Z39.50, danes pa ga na veliko zamenjuje žetev. Osnovni model iskalnega servisa je žetev metapodatkov iz številnih repozitorijev. Kot format metapodatkov se v glavnem uporablja Dublin Core.

Iskalni stroji raziskovalnih vmesnikov so v interakciji s podatki na povsem drugačen način kot integrirani knjižnični sistemi. Pri podatkih v formatu MARC iz integriranega knjižničnega sistema je možnost opazne obogatitve na račun zmogljivosti iskalnega stroja raziskovalnega vmesnika. So pa še druge možnosti takšne obogatitve:

- povezovanje kazal, povzetkov, ocen itd. iz virov, kot sta Google Book Search, Amazon Web Service ipd.;

- uporaba podatkov iz kontrole imen avtorjev;
- pridobivanje polnih besedil.

Metapodatki so bistvenega pomena in jih raziskovalni vmesnik nove generacije uporablja na precej drugačen način kot tradicionalni online katalogi. Fasetna katalogizacija je npr. ključna podlaga razvrščanju po relevantnosti. Šele pri raziskovalnem vmesniku je mogoče res izkoristiti tudi FRBR. Pri novi uporabi metapodatkov pa prihajajo na dan tudi pomanjkljivosti in nekonsistentnosti, ki so bile prej prikriti. Saj že dolgo vemo, da vsak razvojni korak v knjižničarstvu temelji na kakovosti bibliografskih zapisov.

Raziskovalni vmesnik predpostavlja vključevanje posameznih člankov, bodisi z neposrednim indeksiranjem ali z združenim iskanjem. Neposredno indeksiranje dopušča vsebino kot sestavino enotne iskalne prakse, opremljeno z oznako stopnje relevantnosti in fasetno navigacijo. Pri virih, ki niso šli skozi tehnologijo žetve, pa se uporablja integrirano združeno iskanje.

Pri uvajanju raziskovalnega vmesnika ubirajo knjižnice različne poti, a najbolj priporočljivo je, da se pred njegovo splošno uveljavitvijo nanj pripravijo knjižničarji sami. To je tudi najboljši način testiranja in kritične analize. Pomemben pa je tudi vidik pritegnitve knjižničarjev kot nosilcev inovacije, ki jo bodo potem zagovarjali pri končnih uporabnikih. Morda bi bilo treba tudi pri uporabnikih najprej izbrati posebno skupino, ki bi pred drugimi preizkusila nov vmesnik. A to mora biti že skoraj izpopolnjen proizvod, sicer si bo knjižnica naredila slabo reklamo. Vsak komentar, ki ga prispevajo uporabniki, pa ima veliko vrednost.

Knjižnice prakticirajo uvedbo raziskovalnega vmesnika s paralelno uporabo tradicionalnega kataloga. Šele po določenem času preidejo na raziskovalni vmesnik kot na edino iskalno orodje na knjižnični spletni strani. To pa niti približno ne pomeni konec skrbi z uvajanjem, saj je treba intenzivno spremljati in analizirati privajanje uporabnikov na nove razmere. Če kdaj, je treba sedaj beležiti podatke o uporabi, poročati o problemih in paziti na nemoteno delovanje tehnologije. Treba je najti najboljše načine za merjenje vpliva novega iskalnega servisa.

Ko govorimo o integriranem knjižničnem sistemu v povezavi z raziskovalnim vmesnikom, je jasno, da slednji preusmerja pozornost od tiskanega gradiva na elektronske vsebine. Dvotirnost, ki je glede tega prisotna v sedanjih knjižnicah, je slaba popotnica za uspešno uvajanje raziskovalnega vmesnika. Vendar to ni glavni problem, pač pa je odločilno, da to tudi nasploh ni prava pot za razvoj knjižničarstva. Ločeno in nepovezano

upravljanje s knjižnično zbirko glede na tip gradiva je popolnoma neučinkovit pristop. Upošteva številne programe digitalizacije je tudi jasno, kakšen tip gradiva bo prevladal.

Ponudniki opreme za avtomatizacijo knjižničnih funkcij takšno perspektivo že upoštevajo, kar se vidi iz njihovih napovedi novih proizvodov. Ex Libris govori o univerzalnem upravljanju virov (Universal Resource Management – URM), ki nadomešča njihove dosedanje proizvode, kot so Aleph, Voyager in tudi Verde ter Meridian. V tem smislu tudi OCLC nadgrajuje WorldCat Local z rešitvami računalništva v oblaku. Obenem je opazno preusmerjanje ponudnikov od lastniške k odprtokodni programski opremi. Na ta račun se npr. OCLC kot neprofitna organizacija spreminja v enega največjih ponudnikov tehnologije za knjižnice, z odločilno vlogo pri celi vrsti proizvodov in servisov, vključno z raziskovalnim vmesnikom in knjižnično avtomatizacijo. Na podlagi odprte kode se tudi mnoge knjižnice aktivno vključujejo v ta razvoj in niso več odvisne zgolj od ponudb programerske industrije.

Opomba

- 1 V svoji uveljavljeni in cenjeni maniri je Breeding v knjigi podrobno predstavil profile naslednjih glavnih proizvodov: AquaBrowser Library, BiblioCommons, Encore, Endeca ProFind, LS2 PAC, Primo, SirsiDynix Enterprise, Summon, VuFind in WorldCat Local.

Franci Pivec